

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДДІВ

КРУПНОВА Любов Василівна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і правосуддя, Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука

<https://orcid.org/0000-0003-1789-0647>

РЯБЧЕНКО Олена Петрівна - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки, Державний податковий університет

<https://orcid.org/0000-0001-6631-2830>

АРТЕМЕНКО Олена Вікторівна - кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0003-2041-8925>

DOI 10.32782/NP.2023.2.7

У статті здійснюється комплексний аналіз дискреційних повноважень суддів. З'ясовується, що суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Відповідно до міжнародних стандартів судочинства судді зобов'язані ухвалювати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права. Визначається, що сам факт суддівського розсуду має бути в судовому розгляді, бо законодавство не може дати відповіді на всі можливі питання, що виникають у життєвих ситуаціях. Проте постає запитання, наскільки широкими мають бути межі суддівського розсуду та які запобіжники можуть бути, щоб правосуддя не перетворилося на свавілля. Зроблено висновок, що дискреційні повноваження - це повноваження суддів під час вибору кількох юридично допустимих рішень, яке ґрунтується на законі та діє в межах права з метою захисту прав людини. Дискреційні повноваження суддів необхідно розглядати - не як перешкоду для реалізації принципу законності, а як об'єктивно зумовлений елемент судового правозастосування, що має важливе значення для реалізації завдань судочинства. Реалізація дискреційних повноважень в окремих ситуаціях дозволяє суддям адекватно реагу-

вати на мінливі умови життя, коли позитивне право у своїй регламентації не встигає за динамікою суспільних перетворень, або ж коли норма, створена законодавцем, виявляється недостатньо зрозумілою, непрозорою, складною для практичного застосування. Аргументується, що підставами для застосування дискреційних повноважень є: незрозумілі правила, викладені у законодавстві; протиріччя між нормами, не врегульованість відносин, які стали предметом судового розгляду, оціночні законодавчі поняття та інші обставини, що об'єктивно викликають суддівський розсуд.

Ключові слова: дискреція, дискреційні повноваження, судді, судовий розсуд, судова система, верховенство права.

Постановка проблеми

В Україні визнається і діє принцип верховенства права, що закріплено у ст. 8 Конституції України [1]. Елементами цього принципу є принцип правової визначеності та принцип справедливості.

Про правову державу можна вести мову лише тоді, коли вона надає гарантії та захист прав людини і громадянина. Це можливо завдяки незалежній, некорумпованій судовій системі, судам, які здійснюють правосуддя на засадах верховенства права, за-

безпечують кожному право на справедливий суд та повагу до їх прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості й забезпечує ефективне поновлення в правах. У зв'язку з необхідністю дотримання принципу верховенства права постає питання меж судового контролю при реалізації суб'єктами влади дискреційних повноважень. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Відповідно до міжнародних стандартів судочинства судді зобов'язані ухвалювати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права. Безсумнівно, сам факт суддівського розсуду має бути в судовому розгляді, бо законодавство не може дати відповіді на всі можливі запитання, що виникають у життєвих ситуаціях. Проте постає питання, наскільки широкими мають бути межі суддівського розсуду та які запобіжники можуть бути, щоб правосуддя не перетворилося на свавілля. Враховуючи те, що Україна у 2022 році подала заявку на членство в Європейському Союзі, необхідним аспектом є підвищення ролі та значення судових органів, в тому числі належної реалізації останніми дискреційних повноважень. Таким чином, актуальність дослідження обумовлена низкою об'єктивних аспектів.

Метою дослідження виступає здійснення комплексного аналізу сучасного значення дискреційних повноважень суддів з урахуванням європейського вектору реформування судової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує актуальність обраної тематики, що відображено в низці праць наукової спільноти. Так, питання дискреційних повноважень суддів розглядали у своїх пра-

цях Білозьоров Є.В., Бойко О.В., Вапнярчук В.В., Грошовий Ю.М., Єрмакова К.П., Закурін М.К., Кривицький Ю.В., Папкова О.А., Петрова А.С., Парог А.І., Рісний М. Б., Тітко І.А., Уласевич А.С. та інших.

Виклад основного матеріалу

Для початку необхідно визначити поняття “дискреційних повноважень”, адже це поняття є збірним та походить від поняття “дискреція”. Якщо звернутися до положень юридичної енциклопедії, то поняття «дискреційних повноважень» відображається через поняття “дискреційної влади”. Дискреційна влада – спосіб реалізації публічної влади, за яким відповідний суб'єкт влади застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження в будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами. Ці повноваження називають дискреційними [2, с. 195].

На думку Ю. Г. Барабаша [3, с. 49], дискреція передбачає одразу дві складові – волю, яка включає в себе вільний розсуд, і інтелектуальну (морально-правову), яка означає використання дискреційних повноважень “за здоровим глуздом”.

Дискреційні повноваження – це передбачені законодавством можливості владного суб'єкта діяти на свій розсуд з метою прийняття рішення, яке є найбільш оптимальним у конкретній ситуації, у межах власної компетенції. Вони є важливою складовою механізму правового регулювання, оскільки дозволяють державному органу чи посадовій особі проявляти гнучкість, ініціативність у нестандартних випадках. Разом з тим, дискреційні повноваження містять небезпеку зловживання владою, прийняття свавільних рішень, здійснення корупційних дій, вчинення помилок, що в кінцевому випадку призводить до втрати довіри до влади та закону з боку населення. Саме тому вони потребують належного обмеження [4, с. 57].

Якщо розглядати законодавчі тлумачення дискреційних повноважень, то відповідно до п. 1.6 Методології проведення антикорупційної експертизи, дискреційні повноваження як сукупність прав та

обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке ухвалюється, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом [5].

Також, враховуючи членство України у Раді Європи, доцільно звернути увагу на положення Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи №К(80) 2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, відповідно до якої під дискреційними повноваженнями розуміють повноваження, яке надає адміністративному органу певний ступінь свободи під час прийняття рішення, таким чином даючи йому змогу вибрати з кількох юридично допустимих рішень те, яке буде найбільш прийнятним [6, с. 470].

Вітчизняна судова практика також намагалася розкрити суть цього правового явища. Так, у Постанові Верховного Суду від 27.02.2018 р. у справі № 816/591/15-а вказано, що дискрецією є законодавчо закріплена можливість певного державного органу вибирати одне з альтернативних дій. Причому, кожна з таких альтернатив є правомірною [7].

Зазвичай у юридичній літературі наводять приклади дискреційних повноважень виконавчої гілки влади. Проте дискреційні повноваження належать усім гілкам влади, тому і судова гілка не є винятком.

Закон України "Про судоустрій" (втратив чинність) від 07 лютого 2002 року у частині шостій ст. 14 встановлював, що суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону [8]. Чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [9] такого положення не містить, але кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому

дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України [10]). Таким чином, положення процесуального законодавства дає підстави говорити про існування дискреційних повноважень суддів, що свідчить про важливу роль судового розсуду в правовій системі держави.

Враховуючи законодавчі положення, дискреційні повноваження суддів варто вважати одним із основних засобів втілення верховенства права у повсякденну реальність суспільного та державного життя. Основною метою здійснення правосуддя є захист порушених прав і свобод особи. У зв'язку з цим застосування такого фундаментального принципу, як верховенство права, не повинно обмежуватись лише правотворчістю, а саме встановленням ефективних правових процедур відправлення правосуддя [11, с. 161].

Досить часто, в наукових публікаціях ще можливо зустріти живання як синонімічним дискреційним повноваженням - суддівський розсуд. О. В. Стовба, висловлюючи своє бачення застосування суддівського розсуду, зазначає, що це можливість суду вийти за межі закону чи взагалі відмовитися від його застосування для вирішення справи [12, с. 114]. Принцип суддівського розсуду повинен набувати продовження в професійній діяльності всього суддівського корпусу, яка має бути спрямована на максимально чітке, зрозуміле і якісне виконання процесуальних норм, забезпечення вільного доступу до правосуддя усіх громадян. Одним з важливих аспектів реалізації принципу верховенства права є уникнення надмірної та штучної бюрократизації судового процесу, що перешкоджає реалізації мети правосуддя загалом та унеможливорює панування верховенства права [11, с. 161].

Тобто суддівський розсуд є загальним поняттям, яке відображає відповідне правове явище, а дискреційні повноваження характеризують особливості реалізації такого розсуду, у тому чи в іншому (одиночному) випадку судового правозастосування. Тому вважати суддівський розсуд та дискреційні повноваження одним цілим буде неаргументовано.

Зазвичай в дискреційні повноваження суддів вкладаються два сутнісних елементи:

1) динамічний, що визначає розсуд через призму діяльності суду як інтелектуально-вольову владну діяльність, сутність якої полягає в наданні суб'єкту правозастосування у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне правове питання, виходячи з цілей і принципів права, інших загальних положень закону, конкретних обставин справи, справедливості тощо;

2) статичний, що розглядає природу розсуду з позицій змісту повноважень суду, які становлять його права та обов'язки, тобто правомочність суду, надану державою [13, с. 250]

Наділення суддів дискреційними повноваженнями зумовлено правовою невизначеністю, характерною для відносно визначених норм права, прогалин у праві або правових колізій. Дискреційні повноваження набувають важливого значення для реалізації завдань судочинства. Застосовуючи норми права з усіма властивими їм недоліками, суддя навіть за найсуворішого дотримання букви закону в окремих випадках не застрахований від помилки. Коли ж суддя реалізує надані йому дискреційні повноваження, він спирається не лише на норми закону, але й на «дух закону», принципи права, засадничі ідеї, правові та моральні цінності, які переломлюються через його власну правосвідомість, що забезпечує максимально індивідуалізований підхід до вирішення кожної судової справи та, в кінцевому результаті, справедливість судового рішення [14, с. 8].

Рішення, які ухвалюються відповідно до цих повноважень, повинні бути обґрунтованими і не довільними, такі рішення повинні, перш за все, прийматися на основі того, що є правильним та справедливим у цих обставинах. До того ж, зловживання дискреційними повноваженнями може бути оскаржено. Так, можливо навести приклад із зарубіжної практики. Зокрема, законодавством Каліфорнії передбачено, що зловживання розсудом буде встановлено, якщо суд першої інстанції «вийшов за межі розумного» і ухвалив рішення «до-

вільним чином, що призвело до явної судової помилки». Пізніше було також сформульовано положення про те, що суд зловживає своїми повноваженнями, якщо: (1) ґрунтує своє рішення на помилці у праві або використовує неправильний правовий стандарт; (2) засновує своє рішення на явно хибному фактичному висновку; або (3) робить висновок, який виходить за межі допустимого діапазону висновків [15].

Одним із прикладів застосування суддею своєї дискреції є справа №462/9002/14-ц: розглядався спір про гонорар успіху адвоката, справа дійшла до Верховного Суду, який своєю Постановою від 12 червня 2018 року відмовив адвокату у стягненні з клієнта гонорару успіху. Під час того як Верховний Суд ухвалював рішення, він виходив з того, що адвокат не має права на гонорар успіху, оскільки його винагорода має складатися лише із надання фактичних юридичних послуг таких як-от: складання процесуальних документів, представництво в суді, і хоч «інтереси сторони договору, на користь якої укладено договір, безумовно не обмежуються отриманням власне послуг адвоката, а спрямовані на досягнення певного результату – «позитивного рішення по справі», проте досягнення такого результату виходить за межі предмета договору, яким є лише надання юридичних послуг [16]. Такого висновку Суд дійшов, використовуючи свій розсуд та трактуючи Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Після цього рішення, яке є обов'язковим для врахування судами нижчої інстанції при прийнятті рішень, мали місце постійні відмови адвокатам у гонорарах успіху. Лише після того, як аналогічна справа потрапила до Великої Палати Верховного Суду, у своїй Постанові від 12 травня 2020 року Велика Палата зробила висновок про те, що гонорар успіху, якщо він передбачений договором з клієнтом, має бути виплачений адвокату.

Таким чином, здійснивши загальний аналіз сучасного розуміння дискреційних повноважень суддів, можливо сформулювати наступні **висновки**. Так, дискреційні повноваження - це повноваження суддів під час вибору кількох юридично допус-

тимих рішень, яке ґрунтується на законі та діє в межах права з метою захисту прав людини. Дискреційні повноваження суддів необхідно розглядати не як перешкоду для реалізації принципу законності, а як об'єктивно зумовлений елемент судового правозастосування, що має важливе значення для реалізації завдань судочинства. Реалізація дискреційних повноважень в окремих ситуаціях дозволяє суддям адекватно реагувати на мінливі умови життя, коли позитивне право у своїй регламентації не встигає за динамікою суспільних перетворень або ж коли норма, створена законодавцем, виявляється недостатньо зрозумілою, непрозорою, складною для практичного застосування. Підставами для застосування дискреційних повноважень є: незрозумілі правила, викладені у законодавстві; протиріччя між нормами, неврегульованість відносин, які стали предметом судового розгляду, оціночні законодавчі поняття та інші обставини, що об'єктивно викликають суддівський розсуд.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. за редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ. Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д-Й. 744 с.
3. Барабаш Ю. Г. Дискреційні повноваження вищих органів влади: правова природа та умови ефективного застосування. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 49-54.
4. Мартянова Т. С. Розсуд суб'єктів правозастосовної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень" Львів, 2013. 19 с.
5. Методологія проведення антикорупційної експертизи: затверджено наказом Міністерства юстиції України № 1395/5 від 24.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>
6. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2 стосовно здійснення

адміністративними органами влади дискреційних повноважень: прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді заступників міністрів. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. автор-упорядник В. П. Тимошук. Київ. Факт, 2003. с. 469-479.

7. Постанова Верховного Суду від 27.02.2018 у справі № 816/591/15-а. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72449250&red=100003eccaf264956f00402ae3cae5aa89a97&d=5>

8. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3018-14>

9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

11. Крижова О. Г. Дискреційні повноваження суду в контексті дотримання принципу верховенства права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 827. С. 159-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_28.

12. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: кол. монографія А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, - В. С. Смородинський, О. В. Стовба. Київ. 2009. 316 с.

13. Панасюк О. Дискреційні повноваження суду в кримінальному судочинстві України: теоретичні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4 (67). с. 248 – 258.

14. Яценко О. В. Суддівський розсуд як засіб забезпечення справедливості судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 "Судоустрій; прокуратура та адвокатура" Київ. 2015. 20 с.

15. Richard B. Spindle. Judicial Discretion In Common Law Courts. *Washington and Lee Law Review*. Volume 4, Issue 2, Article 3. P. 15

16. Постанова Верховного Суду у складі

колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2018 року у справі № 462/9002/14-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76022516>.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Legal encyclopedia: in 6 volumes edited by Yu. S. Shemshuchenko (chief editor) and others. Kyiv. Ukraine Encyclop., 1998. T. 2: D–Y. 744 p.

3. Barabash Yu. G. Discretionary powers of higher authorities: legal nature and conditions of effective application. University scientific notes. 2007. No. 4 (24). P. 49-54.

4. Martyanova T. S. Discretion of subjects of law enforcement activity: autoref. thesis ... candidate juridical sciences: specialist 12.00.01 "Theory and history of the state and law; history of political and legal teachings" Lviv, 2013. 19 p.

5. Methodology of anti-corruption examination: approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 1395/5 dated 04/24/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>

6. Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe No.-R (80) 2 regarding the exercise of discretionary powers by administrative authorities: adopted by the Committee of Ministers on March 11, 1980 at the 316th meeting of deputy ministers. Administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine. author-compiler V. P. Tymoshuk. Kyiv. Fact, 2003. p. 469–479.

7. Resolution of the Supreme Court dated February 27, 2018 in case No. 816/591/15-a. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72449250&red=100003eccaf264956f00402ae3caae5aa89a97&d=5>

8. On the judicial system of Ukraine: Law of Ukraine dated February 7, 2002- No. 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3018-14>

9. On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov>

[ua/laws/show/1402-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text)

10. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 3, 2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

11. Kryzhova O. G. Discretionary powers of the court in the context of compliance with the principle of the rule of law. Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal sciences. 2015. No. 827.- P. 159-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_28.

12. Justice: philosophical and theoretical understanding: col. monograph A. M. Biryukov, V. S. Bigun, Yu. P. Loboda, B. V. Malyshev,- S. P. Pogrebyak, S. P. Rabinovich, V. S. Smorodinsky, O. V. Stovba. Kyiv. 2009. 316 p.

13. O. Panasyuk. Discretionary powers of the court in the criminal justice system of Ukraine: theoretical aspects. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2011. No. 4 (67). with. 248 - 258.

14. Yatsenko O. V. Judicial discretion as a means of ensuring the justice of the judiciary: author's review. thesis ... candidate law Sciences: specialist 12.00.10 "Judiciary; Prosecutor's Office and Bar" Kyiv. 2015. 20 p.

15. Richard B. Spindle. Judicial Discretion In Common Law Courts. Washington and Lee Law Review. Volume 4, Issue 2, Article 3. P. 15

16. Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated June 12, 2018 in case № 462/9002/14-ts. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76022516>.

LEGAL CHARACTERISTICS OF THE DISCRETIONARY POWERS OF JUDGES

The article provides a comprehensive analysis of the discretionary powers of judges. It is found that the court assesses the relevance, admissibility, and reliability of each piece of evidence separately, as well as the sufficiency and interconnection of evidence in their totality. According to international standards of judicial proceedings, judges are obliged to make impartial decisions based on their own assessment of the facts and knowledge of the law. It is determined that the very fact of judi-

cial discretion should be in judicial proceedings, since the law cannot provide answers to all possible questions arising in life situations. However, the question arises as to how wide the limits of judicial discretion should be and what safeguards can be put in place to prevent justice from turning into arbitrariness. The author concludes that discretionary powers are the powers of judges to choose several legally admissible solutions based on the law and acting within the law with a view to protecting human rights. The discretionary powers of judges should be viewed not as an obstacle to the implementation of the principle of legality, but as an objectively determined element of judicial law enforcement, which is essential for the implementation of the tasks of the judicial process. The exercise of discretionary

powers in certain situations allows judges to respond adequately to changing living conditions when positive law in its regulation does not keep pace with the dynamics of social transformations, or when a rule created by the legislator is not clear enough, opaque, or difficult to apply in practice. The author argues that the grounds for the use of discretionary powers are: unclear rules set out in legislation; contradictions between the rules; unsettled relations which have become the subject of court proceedings; evaluative legal concepts and other circumstances which objectively trigger judicial discretion.

Keywords: discretion, discretionary powers, judges, judicial discretion, judicial system, rule of law.